

ΕΝΑ ΑΝΔΡΙΑΚΟ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟ ΣΤΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ*

Υ Π Ο
ΟΔ. ΛΑΜΨΙΔΗ, δ. Φ.

Ἀνερευνώντας¹ τὰ χειρόγραφα πού περιέχουν κείμενο τῆς Χ(ροنيκῆς) Σ(υνόψεως) τοῦ Βυζαντινοῦ συγγραφέα Κωνσταντίνου τοῦ Μανασσῆ, ἐξέτασα καί ἕνα χειρόγραφο ἀπό τὴν Ἄνδρο, πού βρίσκεται στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου στὸ Λονδίνο, τὸν κώδικα Brit. Mus. Add. 10014. Στὸ σχετικὸ κατάλογο² τῶν χειρογράφων, πού τὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο ἀπέκτησε στὴν περίοδο 1836-1840, διαπιστώνουμε τὴν ἀναγραφή τοῦ κώδικα Add. 10014, πού πολὺ συνοπτικὰ μνημονεύει καί ὁ Μ. Richard σὲ σχετικὴ του μελέτη³. Σύμφωνα μὲ τοὺς καταλόγους, στὸν κώδικα περιλαμβάνονται «Macarii Aegyptii, S. Johannis Chrysostomi, S. Johannis Damasceni aliorumque opuscula varia». Ὁ κώδικας χρονολογεῖται στὸ 15ο καὶ 16ο αἰῶνα⁴.

Τὸν πολὺ συνοπτικὸ αὐτὸν πίνακα περιεχομένων θεωρῶ σκόπιμο νὰ συμπληρώσω καί μὲ ἄλλα στοιχεῖα, πού ἀναφέρονται στὰ περιεχόμενα καί πού παραλαμβάνω ἀπὸ πίνακα γραμμένο στὸ 1ο καί 2ο φύλλο τοῦ κώδικα.

---

* Τὸ κατωτέρω κείμενον ἀπετέλεσεν ἀνακοίνωσιν εἰς τὸ Ἰ' Διεθνὲς Συμπόσιον Αἰγίου, Σύρος 1985, καί δημοσιεύεται ὡς εἶχεν. Εἰς τὴν ἀνακοίνωσιν ταύτην περιωρίσθην μόνον εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ κώδικος, χωρὶς νὰ ἐπεκταθῶ εἰς τὴν διερεύνησιν ἄλλων συναφῶν θεμάτων.

1. Σκοπὸς τῆς ἔρευνας αὐτῆς εἶναι ἡ προπαρασκευὴ κριτικῆς ἐκδόσεως τῆς Χροنيκῆς Συνόψεως Κωνσταντίνου τοῦ Μανασσῆ μὲ βάση τὰ χειρόγραφα πού τὴ διασώζουν. Συναγωγὴ δημοσιευμάτων μέχρι τὸ 1980 βλ. Ὁ δ. Λ α μ ψ ι δ η, Δημοσιεύματα περὶ τὴν Χροنيκὴν Σύνοψιν Κωνσταντίνου τοῦ Μανασσῆ, Ἀθῆναι 1980.

2. List of Additions to the Mss in the British Museum in the Years 1836-1840, Λονδίνο 1843.

3. M. Richard, Inventaire des manuscrits grecs du British Museum, Παρίσι 1952. Βλέπε καί βιβλιοκρισία ἀπὸ τὸ Μ. Μ α ν ο ὄ σ α κ α, Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν 22 (1952) 341-346, ἔπου καί σημαντικὲς συμπληρώσεις.

4. Σημειώνουμε ὅτι δὲν ὑπάρχει, τουλάχιστον ὅσο μπορούμε νὰ τὸ διαπιστώσουμε, κείμενο Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ὅπως ἀναφέρει ὁ συνοπτικὸς αὐτὸς πίνακας περιεχομένων. Ἐκτὸς ἂν τὸ τρίτο κείμενο «Δαμασκηνοῦ μοναχοῦ λόγος...» οἱ καταλογογράφοι τὸ θεώρησαν ὡς κείμενο τοῦ Ἰωάννη Δαμασκηνοῦ καί ὄχι τοῦ Δαμασκηνοῦ πού ἐξῆσε τὰ μεταβυζαντινὰ χρόνια.

Ἐκδίδω τὰ κείμενα ὅπως ἔχουν στὸν κώδικα καὶ βάζω μέσα σὲ ἀγκύλες ὀρισμένες ἐπεξηγήσεις.

Φύλλο 1β

(καὶ τότε μετὰ τῶν ἄλλων σωφρονίου ἱερομονάχου⁵ τοῦ ἐξ ἀνδρου ἐκ μονῆς ἁγίας τῆς τῆς ζωοδόχου πηγῆς, αὐζ' φευρουαρίου κγ')⁶.

Φύλλο 2α

«Ἐλεγχος τῶν ἐν τῷ παρόντι περιεχομένων».

Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου ὀπτασία περὶ τῶν ψυχῶν τῶν ἀνθρώπων) (φ. 3α-15α).

[Τὰ ἔργα τοῦ Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου ἐκδόθηκαν ἐν J. Migne, P(atrologia) G(raeca), 23, 61-88, ἐνῶ τοῦ Μακαρίου τοῦ Ἀλεξανδρέως «ὁ λόγος περὶ ἐξόδου ψυχῆς» ἐκδόθηκε στὴν PG 34, 385-392. Ἀσφαλῶς ὁ τίτλος «Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου» δὲν εἶναι ὀρθὸς καὶ πρόκειται γιὰ τὸ Μακάριο τὸν Ἀλεξανδρέα, σύγχρονο τοῦ ἄλλου Μακαρίου. Ὁ «λόγος» αὐτὸς «περὶ ἐξόδου ψυχῆς» εἶναι ὁ ἀναφερόμενος στὸν πίνακα τοῦ Σωφρονίου ὡς «ὀπτασία». Καὶ αὐτό, γιατί πραγματικά περὶ ὀπτασίας πρόκειται, ὅταν στὴν ἀρχὴ τοῦ λόγου διαβάζομε: «Ποτὲ διοδευόντων ἡμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, εἶδον δύο ἀγγέλους συνακολουθοῦντας...». Τὰ ἔργα καὶ τῶν δύο Μακαρίων ἔχουν ἐκδοθεῖ καὶ στὴ Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας (ΒΕΠ) 42 (1971) μὲ ἐπιμέλεια τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ καὶ Καθηγητοῦ Κ. Μπόνη. Τὸ κείμενο τοῦ Μακαρίου τοῦ Ἀλεξανδρέως βρίσκεται στίς σελ. 277-279].

5. Ὁ ἱερομόναχος Σωφρόνιος δὲν ἀναφέρεται ἀνάμεσα στοὺς βιβλιογράφους καὶ κτήτορες κωδίκων τῆς Ἀνδρου. Βλέπε Δ. Πασχάλη, Ἀνδριοὶ βιβλιογράφοι καὶ κωδίκων κτήτορες κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Ἀνδριακὸν Ἡμερολόγιον III (1927) 35-60 καὶ V (Ἀθῆναι 1930) 24-85.

6. Α. Ι. Πάροδος, Μία ἐπίσκεψις εἰς τὴν μονὴν «Ἁγίας». Ἀνδριακὸν Ἡμερολόγιον III (Ἀθῆναι 1927). Στίς σελίδες 166-172 ὁ συγγραφέας ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του τὴν ἀνοιχτὴ τοῦ 1926 στὴ μονὴ βρῆκε 102 χειρόγραφα στὴ βιβλιοθήκη καὶ ἀπὸ αὐτὰ τρία σπουδαιότατα ἀπὸ τὸν 11ο, 13ο καὶ 16ο αἰῶνα. Γιὰ τὰ χειρόγραφα τῆς μονῆς βασικὸς παραμένει ὁ κατάλογος τοῦ Σπ. Λάμπρου, Κατάλογος τῶν ἐν τῇ κατὰ τὴν Ἀνδρον μονῇ τῆς Ἁγίας κωδίκων, Ἐπετηρὶς τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ, 11 (1898) 136-244. Εἶναι εὐνόητο ὅτι ὁ δικός μας κώδικας δὲν περιλαμβάνεται στὸν κατάλογο αὐτὸ οὔτε καὶ στοὺς παλαιότερους, ἀφοῦ, πρὶν, ἀπὸ τὸ 1836 τὸν εἶχε ἀποκτήσει ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου.

7. Τὸν πίνακα ἔγραψε ἀσφαλῶς ὁ κτήτορας τοῦ κώδικα ἱερομόναχος Σωφρόνιος, ποὺ ἦταν Ἀνδριώτης καὶ τὴ χρονολογία αὐτῆ, τὸ 1807, βρισκόταν στὴ μονὴ τῆς Ἁγίας. Στὴν καταγραφή τῶν περιεχομένων, ὅπως τὴν ἔκανε ὁ Σωφρόνιος, καὶ στὸ τέλος κάθε ἔργου ποὺ ἀναφέρει προσθέσαμε τὰ φύλλα ποὺ τὸ ἔργο αὐτὸ κατέχει σήμερα στὸν κώδικα.

«Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου λόγος περὶ ἀγάπης» (φ. 15α-23α).

[«Ὁμιλία περὶ τελείας ἀγάπης» τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἔχει ἐκδοθεῖ στὴν PG 56, 279-290].

(Τὸ φ. 23β καὶ ἄλλο ἓνα φύλλο χωρὶς ἀρίθμηση εἶναι λευκά).

«Δαμασκηνοῦ μοναχοῦ λόγος περὶ τῆς δεκάλογου τοῦ Μωϋσέως» (φ. 24α-37β).

[Πρόκειται γιὰ τὸ Δαμασκηνὸν τὸ Στουδίτην, μητροπολίτην Ναυπάκτου καὶ Ἀρτίας (†1577), καὶ ὄχι γιὰ τὸν Ἰωάννη Δαμασκηνό, ὅπως ἀναφέρεται στὸ συνοπτικὸν πῖνακα τοῦ καταλόγου. Ὁ Στουδίτης ἔλλαξε, κατὰ τὴν μοναχικὴν συνήθειαν, τὸ κοσμικὸν τοῦ ὀνόματος Διονύσιος εἰς Δαμασκηνός. Ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς πολὺν μορφωμένους Νεοέλληνας τῆς ἐποχῆς του. Τὸ ἔργον του «εἰς τὴν δεκάλογον τοῦ Μωϋσέως» ἐκδόθηκε μαζὶ μὲ ἔργα τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου στὴ Βενετία (1630). Βλ. προχείρως Ὁρθόδοξον καὶ Ἠθικὴν Ἐγκυκλοπαιδείαν (ΘΗΕ), ἄρθρον «Δαμασκηνός», μὲ συγγραφέαν τὸν Τ. Χριστόπουλον, 4 (1964) 907-908].

«Διήγησις περὶ τῆς διαθήκης καὶ τοῦ θανάτου τοῦ πατριάρχου Ἀβραάμ» (φ. 38α-47β).

[Γιὰ τὸ ἔργον αὐτὸ βλ. F. Halkin, B(ibliotheca) H(agiographica) G(raeca) (1957³) III, σελ. 5, ἀρ. 2001-2002 καὶ σελ. 59, ἀρ. 2343-2355, ὅπου ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ νὰ βρεῖ καὶ τὶς σχετικὰς ἐκδόσεις].

«Ἀπανθίσματα ἐρμηνειῶν τῆς βίβλου τῶν ψαλμῶν ἐρμηνευθείσης παρὰ Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου» (φ. 48α-67β. Παρεμβάλλονται φύλλα λευκά μετὰ τὰ φ. 51β, 55β, 59β καὶ 63β).

[Τὸ ἔργον αὐτὸ τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας βρίσκεται στὴν PG 23 καὶ 24, 9-76 καὶ στὴν BEΠ 21 καὶ 22 (1959)].

«Πρακτικὰ τῆς ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐν Τρούλλωνος Συνόδου» (φ. 68α-113α).

[Οἱ ἀποφάσεις τῆς Πενθέκτης Συνόδου ἐκδόθησαν εἰς κριτικὴν ἐκδόσιν ἀπὸ τὸν Périclès-Pierre Joannou, Discipline Générale antique, Fonti, τευχ. IX (1962) 98-241].

«Ἐξήγησις τῆς θείας λειτουργίας νικολάου τοῦ καβάσιλα» (Τὸ κείμενον αὐτὸ στὸν κώδικα δὲ βρίσκεται στὴν θέσιν ποὺ ἀναφέρεται στὸν πῖνακα περιεχομένων, ἀλλὰ στὰ φ. 243α-264β).

[Γιὰ τὸ Νικόλαον Καβάσιλα βλ. H. G. Beck, Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich (Μόναχο 1959), σελ. 780-783. Ἡ «ἐξήγησις τῆς θείας λειτουργίας» ἐκδόθηκε εἰς γαλλικὰ ἀπὸ τὸ S. Sala-

ville, Nicolas Kabasilas, Explication de la divine liturgie, Παρίσι-Λυών 1943. Τὸ ἑλληνικὸ κείμενο βρίσκεται στὴν PG 150, 368-492].

«Ἐπιστολαί» (φ. 114α-142β).

[Δὲν ἔχω στὴν κατοχὴ μου οὔτε κείμενα οὔτε ἀρχοτελεύτια τῶν ἐπιστολῶν καὶ ἔτσι εἶναι δύσκολο νὰ ταυτίσω τὰ κείμενα ποὺ ἀναφέρονται δίχως τίτλο καὶ δίχως ὄνομα].

«Βίος τοῦ ἀποστόλου Θωμᾶ» (φ. 143α-148β. Τὸ κείμενο εἶναι ἀκέφαλο καὶ κολοβό).

[Βλ. τὴν ἔκδοση τῶν σχετικῶν μὲ τὸν ἀπόστολο Θωμᾶ κειμένων στὴν BHG II, ἀρ. 1800-1844b. Ἀκόμη γιὰ τὰ κείμενα αὐτὰ παραπέμπω στὸ ἄρθρο «Θωμᾶς ἀπόστολος» τοῦ Π. Χρήστου στὴ ΘHE 6 (1965) 573-577].

«Διάλεξις τοῦ Ἐφέσου μετὰ λατίνου ἐκ τῶν συνεξούσεων τῆς ἐν Φλωρεντία Συνόδου (φ. 149α-152β. Τὸ κείμενο εἶναι ἀκέφαλο καὶ κολοβό).

[Βλ. Κ. Μαμώνη, Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός (Ἀθήναι 1954), σελ. 66-76, Κατάλογος τῶν ἔργων τοῦ Μ. Εὐγενικοῦ].

«Γρηγορίου μονοτρόπου στίχοι εἰς τὴν οἰκείαν ψυχὴν καὶ ἄλλοι» (φ. 153α-157α).

[Μήπως πρόκειται γιὰ σφάλμα στὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ γραφεῖ «Φιλίππου μονοτρόπου»; Αὐτός, σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸ Γρηγόριο Μονότροπο (βλ. Κ. Κρουμβάχερ, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας, μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου, τ. Β', 1900, σελ. 61), ἔγραψε στίχους μὲ παρόμοιο περιεχόμενο (βλ. τὴν πρόσφατη μελέτη τοῦ W. Hörandner, Notizen zu Philippos Monotropos, Βυζαντινά 13 «Δώρημα στὸν Ι. Καραγιαννόπουλο», 1985, 815-831, ὅπου καὶ ἡ προγενέστερη βιβλιογραφία γιὰ τὸ συγγραφέα καὶ τὸ ἔργο του)].

«Βασιλείου τοῦ μεγάλου ὁμιλία πρὸς τοὺς νέους ὅπως ἂν ἔξ ἑλληνικῶν ὠφελεῖντο λόγων» (φ. 157β-163α).

[Γιὰ τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου βλ. Κ. Μπόνη, Βασίλειος Καισαρείας ὁ Μέγας, BEΠ 51 (1975) καὶ αὐτοτελῶς σελ. 96-103, ὅπου καὶ ἀνάλυση τοῦ ἔργου καὶ βιβλιογραφία γιὰ τὶς ἐκδόσεις].

«Εἰς γάμον καὶ παρθενίαν στίχοι ἱαμβικοί καὶ ἕτεροι ἀνακρεόντιου» (φ. 163β-164α).

[Δὲν μποροῦμε νὰ διακριβώσουμε τίνος ἔργο εἶναι οἱ στίχοι αὐτοί. Ἴσως εἶναι ἔργο Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου;].

«Μιχαήλ τοῦ Ψελλοῦ ἐξήγησις εἰς τὸ ἄσμα τῶν ἀσμάτων διὰ στίχων πολιτικῶν καὶ εἰς τὸν Ψαλτῆρα» (φ. 169β-187β).

[Βλ. H. G. Beck, ὁ.π., σελ. 539-540].

«Ὅτι ἐκ τεσσάρων τινῶν σύγκεινται οἱ μῆνες» (φ. 187β-188α).

[Πρόκειται ἄραγε γιὰ ἀπόσπασμα ἀπὸ ἔργο τοῦ Θεοδώρου Γάζης, ποῦ, ὅπως εἶναι γνωστό, γράφτηκε τὸ 1470 καὶ ἐκδόθηκε ἑξὶ φορές κατὰ τὸ διάστημα 1495-1550; Βλ. V. Grumel, *La chronologie*, (1958), σελ. 176-177].

«Ἐκ τῶν τοῦ Ἱεροκλέους συνταγμάτων ἀστεῖά τινα. Παροιμίαι ἐπὶ ἀδυνάτων» (φ. 188β-191α).

[Βλ. Σ. Κυριακίδου, *Ἑλληνικὴ Λαογραφία*, Β' ἔκδοσις (1965), σελ. 235-239, Εὐτράπελοι διηγήσεις. Γιὰ «παροιμίες ἐπὶ ἀδυνάτων» βλ. Φ. Κουκουλέ, *Βυζαντινῶν Βίος καὶ Πολιτισμός*, VI (1957) 439-440].

«Μαξίμου τοῦ Πλανούδη ἐπιστολὴ» (φ. 191α).

[Ἐπιστολὲς Μαξίμου Πλανούδη ἔχει ἐκδώσει ὁ M. Treu, *Maximi Planudis epistolae* (1890), ἀνατύπωση 1960].

«Περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ κερατᾶ, τοῦ Ψελλοῦ» (φ. 191β-192α).

[Γιὰ τὰ ἔργα τοῦ Ψελλοῦ βλ. Κρουμβάχερ, ὁ.π., Α' (1897), σελ. 151 καὶ Β', σελ. 55 κ. ἐξ. Ἀκόμη Φ. Κουκουλέ, ὁ.π., V (1952) παράρτημα: Ἡ νέα ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὰ βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ ἔθιμα, σελ. 65-66, καὶ III (1940), σελ. 303-307. Ἐκδοσις τοῦ κειμένου βλ. Κ. Σάθα, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη* 5, σελ. 525].

«Ἀλόγων ζώων φωναὶ καὶ ἐπὶ ἀνθρώπου πῶς δεῖ λέγειν» (φ. 192β).

[Βλ. Κρουμβάχερ, ὁ.π., Β', σελ. 331].

Φύλλο 2β

«Στίχοι καρκίνοι» (φ. 192β).

[Γιὰ τὰ τεχνοπαιγνία καὶ τοὺς καρκίνοους στίχους βλ. H. Hunger, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, II (1978), σελ. 105-107].

«Τοῦ Φιλῆ στίχοι διάφοροι ἰαμβικοὶ ἐξ ὧν πρῶτον εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα καὶ περὶ ζώων ἰδιότητων» (φ. 193α-216β).

[Γιὰ ἐκδόσεις στίχων τοῦ Φιλῆ βλ. E. Miller, *Manuelis Philae carmina*, 2 τόμοι (1855-1857) καὶ H. Hunger, ὁ.π., σελ. 172].

«Κωνσταντίνου τοῦ Μανασσῆ περὶ φθόνου καὶ περὶ χρυσοῦ διὰ στίχων πολιτικῶν» (φ. 216β).

[Γιὰ τὸ κείμενο αὐτὸ θὰ γίνεῖ ἐκτενέστερα λόγος πιὸ κάτω].

«Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου εἰς βασιλέα καὶ ἐπιτύμβιου» (φ. 217α-222α).

[Βλ. Wolfram Hörandner, Theodoros Prodromos Historische Gedichte, (Βιέννη 1974), σελ. 154].

«Ἰωάννου τοῦ Τζέτζου εἰς δακτύλων διὰ στίχων» (φ. 222β-224β).

[Βλ. P. A. M. Leone, Ioannis Tzetze iambi, Rivista di Studi Bizantini e Neellenici 6-7 (1969-70) 127-156, ἔπου καὶ ἡ παλαιότερα βιβλιογραφία, καὶ Hunger, ὁ.π., σελ. 117-118 καὶ ἀλλοῦ].

«Γεωργίου τοῦ Πισίδου στίχοι εἰς τὴν ἐξάήμερον» (φ. 225α-240β).

[Βλ. H. G. Beck, ὁ.π., σελ. 448-449 καὶ Agostino Pertusi, Giorgio di Pisidia Poemi (1960), ἔπου στὴν εἰσαγωγή δίδονται στοιχεῖα γιὰ τὸ βίο καὶ τὰ ἔργα τοῦ Γ. Πισίδη].

«Περὶ βασιλέων τῶν Ἰουδαίων καὶ ἕως ποῦ κατέληξεν ἡ τοῦ Ἰούδα φυλὴ» (φ. 241α-241β).

[Οἱ πίνακες αὐτοὶ τῶν ἡγεμόνων καὶ βασιλέων ἦταν πολὺ σὲ χρῆση στὰ βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ χρόνια. Καὶ βέβαια ἔχι σπάνια ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ὑπῆρχε καὶ ὁ πίνακας τῶν βασιλέων τῶν Ἰουδαίων. Ἀναγραφή παρόμοιων ἀνέκδοτων καταλόγων σὲ κώδικες βλ. στὴ Μ. Ε. Colonna, Gli storici bizantini dal IV al XV secolo. I. Storici profani, Napoli 1956, Catalogi imperatorum, σελ. 158-159].

«Περὶ τῆς τῶν Ρωμαίων βασιλείας» (φ. 242α-242β).

[Ἡ ἀναγραφή τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων φθάνει μέχρι καὶ τὸν αὐτοκράτορα Λέοντα ΣΤ' τὸ Σοφὸ].

(Στὰ φ. 243α-264β βρίσκεται ἡ «ἐξήγησις τῆς θείας λειτουργίας» τοῦ Καβάσιλα, τὴν ὁποία ὁ Σωφρόνιος στὸν πίνακα περιεχομένων ἔχει ἀναγράψει μετὰ τὰ «Πρακτικὰ τῆς ... ἐν Τρούλλῳ ζῆς Συνόδου», δηλαδὴ μετὰ τὸ φ. 113. Ὑστερα ἀπὸ τὸ κείμενο αὐτὸ ἀκολουθεῖ ἓνα ἀκέφαλο ἀγιογραφικὸ κείμενο στὰ φ. 265α-266α, ποῦ δὲ μοῦ ἦταν δυνατὸ νὰ ταυτίσω).

«Βίος Συμεῶν τοῦ Στυλῆτου» (φ. 266β-276β).

[Γιὰ τὰ ἀγιολογικὰ κείμενα ποῦ ἀναφέρονται στὸ Συμεῶν τὸ Νέο τὸ Στυλῆτη βλ. BHG II, ἀρ. 1689-1691e, καὶ γιὰ τὸν ἀρχαιότερο ὀμώνυμο Συμεῶν βλ. στὸ ἴδιο ἔργο ἀρ. 1678-1688].

«Μαρτύριον τῶν ἁγίων μ' γυναικῶν καὶ ἀσκητριῶν καὶ ἀμμοῦ διακό-
νου αὐτῶν» (φ. 277α-279α).

[Βλ. BHG III, ἀρ. 2280-2281].

«Ἐρμηνεία εἰκονογραφικὴ τῶν ἁγίων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου»
(φ. 279α-279β).

[Τὸ μικρὸ αὐτὸ κείμενο εἶναι ἄραγε ἀπόσπασμα ἀπὸ «ἔρμηνεία τῆς
ζωγραφικῆς τέχνης»; Μόνον ἡ ἐξέταση τοῦ κειμένου θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ δώσει
ἀπάντησιν].

«Τὸ σύμβολον τῶν Ἀποστόλων» (φ. 279β).

[Βλ. ΘΗΕ 11 (1967) 522-525 λῆμμα γραμμμένο ἀπὸ I. Καρμίρη].

«Ἐρωταποκρίσεις τινὲς περὶ πίστεως Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Ἀλε-
ξανδρείας» (φ. 280α-286β. Τὸ κείμενο εἶναι ἀκέφαλο καὶ κολοβό).

[Δὲν μπορῶ νὰ ἀποφανθῶ μόνον ἀπὸ τὸν τίτλο ἂν πρόκειται γιὰ τὸ
ἔργο τοῦ Ἀθανασίου «πρὸς Ἰωβιανὸν περὶ πίστεως» (PG 26, 813, BEΠ 31,
1962, 130-134) ἢ γιὰ τὸ ἔργο «περὶ πίστεως λόγος ὁ μείζων» (PG 26, 1264,
BEΠ 33, 1963, 248-262)].

«Μιχαὴλ Γλυκᾶ περὶ τοῦ ὁποῖαν τὴν φύσιν τὰ τῶν ἀνθρώπων σώματα
ἐκ νεκρῶν ἐγερθῆσονται καὶ εἰ βρῶσιν ἐσθίειν μέλλουσιν, ὡς τινες ἐπιφέ-
ρουσιν. τοῦ αὐτοῦ εἰ ἄρσεν καὶ θῆλυ τὰ τῶν ἀνθρώπων ἐγείρονται τότε σώμα-
τα» (φ. 287α-294β. Τὸ κείμενο εἶναι ἀτελές).

[Γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Μιχαὴλ Γλυκᾶ, στὸ ὁποῖο περιλαμβάνεται καὶ τὸ
κείμενο αὐτὸ βλ. Beck, ὁ.π., σελ. 654].

Τὸν πιὸ πάνω πίνακα περιεχομένων ἔγραψε ὁ Ἄνδριος κτήτορας τοῦ
κώδικα Σωφρόνιος, ἱερομόναχος τῆς μονῆς τῆς Ἁγίας, τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς,
στὴν Ἄνδρο. Ἀναμφίβολα τὸ 1807, ὅταν ἔγραφε ὁ Σωφρόνιος, τὰ περιεχόμενα
στὸν κώδικα εἶχαν ἄλλη σειρὰ καὶ ἦταν πληρέστερα, ἐνῶ στὴ σημερινὴ κατά-
σταση τοῦ κώδικα τὸ κείμενο «Ἐξήγησις τῆς θείας λειτουργίας» ἔχει μετα-
τεθεῖ σὲ ἄλλη ὑστερότερη θέση καὶ πολλὰ κείμενα ἔγιναν ἀκέφαλα ἢ κολοβά ἢ
καὶ τὰ δύο μαζί. Ἔτσι ὁ κώδικας φαίνεται ὅτι σταχώθηκε καὶ πάλι ὑστερα
ἀπὸ τὸ 1807, ὅποτε καὶ παρεμβλήθησαν —γιὰ τὴν ἀνετότερη καὶ σταθερό-
τερη σύνδεση τῶν διαφόρων τμημάτων τοῦ κώδικα— πολλὰ λευκὰ φύλλα
(μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ σημειώσαμε στὴν ἀρχή).

Ὁ κώδικας σχηματίστηκε εἴτε ἀπὸ μικρὰ τευχίδια εἴτε ἀπὸ σπαρά-
γματα ἄλλων κωδίκων ἤδη τὸ 1807. Τὰ τμήματα αὐτὰ μποροῦμε μὲ σχετικὴ
πιθανότητα νὰ καθορίσουμε κάπως καὶ ἀπὸ τὴ γραφὴ καὶ ἀπὸ τὴν ἀπόχρωση
τῆς μελάνης καὶ ἀπὸ τὴν ὑφὴ τοῦ χαρτιοῦ περίπου ὡς ἐξῆς: φ. 1-47, 48-68,

114-142, 143-148, 149-152, 153-264, 265-279, 280-286, 287-294. Πάντως ἀπὸ τὸ φ. 153 μέχρι τὸ τέλος ἡ γραφή δὲ φαίνεται νὰ διαφοροποιεῖται αἰσθητά.

Ἐξαιτίας τῆς συνθέσεως αὐτῆς τοῦ κώδικα δὲν μποροῦμε νὰ χρονολογήσουμε μὲ ἀκρίβεια ὅλον τὸν κώδικα· γι' αὐτὸ τοποθετοῦνται τὰ διάφορα τμήματα τοῦ χειρογράφου στὸ 15ο καὶ 16ο αἰώνα. Γιὰ ἓνα ὅμως κείμενο τοῦ κώδικα μποροῦμε νὰ κερδίσαμε μιὰ χρονολόγηση. Στὰ «Πρακτικὰ τῆς ... ἐν Τρούλλῳ τῆς Συνόδου» στὸ τέλος (φ. 113α) γράφονται τὰ ἑξῆς: «† ἀντιγράφησαν τὰ τῆς ἱεράς ταύτης συνόδου πρακτικὰ τῆς ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ εὐσεβοῦς ἡμῶν βασιλέως γενομένου καὶ αὐτοκράτορος ταύτης τῆς μεγαλοπόλεως Κωνσταντίνου κατὰ τὸ ἀντιβόλαιον αἰτήσει τοῦ πανιερωτάτου Ἐφέσου μητροπολίτου κυρίου [κενὸ] καὶ ἐπεδόθη ἐν ταῖς τιμιωτάταις αὐτοῦ χερσὶν ἐν ἔτει ζραφ' ἐν μηνὶ Ἰουνίῳ ἰνδ. θ'ης» (=1593). Τὴν ἐποχὴ αὐτῆς (1585-1594) μητροπολίτης Ἐφέσου ἦταν ὁ Σωφρόνιος. Τὸ κενὸ ποῦ ὁ γραφέας ἄφησε γιὰ τὸ ὄνομα τοῦ μητροπολίτου Ἐφέσου δὲ συμπληρώθηκε. Ἴσως αὐτὸ τὸ δικαιολογοῦσε μιὰ σημείωση τοῦ ἴδιου γραφέα στὸ φ. 113β, ἀπὸ ὁπῶς περὶ τοῦ στίχου, ποῦ ὅμως εἶχε σκόπιμα σβηστεῖ. Ἀπὸ τὴν σημείωση αὐτῆ μὲ μεγάλη δυσκολία διαβάζονται μερικὰ γράμματα καὶ μερικὲς λέξεις.

(1) † ἀγι..... ἐφέσου .... (2) ..... (3) ..... (4) ..... ἔγραψα αὐτὴν (5) εἰς τὴν ἀρχὴν οὐκ ἔστιν ἐν ἀγνοίᾳ τοῦτο (6) ἐποίησα. ἔσεται τυπικῆ ..... (7) ..... (8) ..... †

Τελευταῖα σημειώνουμε γιὰ τὸ κείμενο τῆς Χ(ρονικῆς) Σ(υνόψεως) τοῦ Κ. Μανασσῆ ὅτι περιορίζεται σὲ λίγους στίχους μὲ γνωμικὰ ποῦ τιτλοφοροῦνται. [Γιὰ τὰ γνωμικὰ στὸ ἔργο τοῦ Κ. Μανασσῆ βλ. Od. Lampsidis, *Les Gnomologia*, Byzantion 55 (1985) 118-145].

Ἔτσι στὸ φ. 216β στὴν ὡα διαβάζομε: «[περὶ τοῦ] κακίστου φθόνου [διὰ] πολιτικῶν στίχων [Κων]σταντίνου Μανασσῆ» (ΧΣ στ. 3248-3259).

Στὸ ἴδιο φύλλο καὶ πάλι στὴν ὡα: «[τοῦ αὐ]τοῦ περὶ χρυσοῦ» (ΧΣ στ. 3550-3568).

Καὶ πάλι: «[γν]ωμικὸν τοῦ αὐτοῦ» (ΧΣ στ. 3425-3434).

Καὶ πάλι: «τοῦ αὐτοῦ» (ΧΣ στ. 3355-3338).

Καὶ τέλος χωρὶς κανένα ἐπίτιτλο γράφονται οἱ στ. 2889-2891.

Τὸ κείμενο τῶν στίχων αὐτῶν, τὸ σημείωσε παλαιότερα γιὰ τοὺς Προδρομικοὺς στίχους ὁ W. Hörandner, *Th. Prodrornos*, ὁ.π., σελ. 154, ἔχει ἀντιγραφεῖ ἀπὸ τὸν κώδικα Bodl. Roe 18b⁸.

8. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς δύο αὐτοὺς κώδικες ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι, ποῦ περιέχουν σχεδὸν τὰ ἴδια ἀποσπάσματα. Βλ. O d. L a m p s i d i s, *Les Gnomologia*, ὁ.π., σ. 134 κ. ἐξ. καὶ 145. Τοὺς ἴδιους ὅπως φαίνεται στίχους περιέχει καὶ ἓνα ἀκόμη Ἀνδριακὸ χειρόγραφο. Βλ. Δ. Π ο λ έ μ η, Κατάλογος χειρογράφων Κορθίου, Ἐπετηρὴς Ἐταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν 3 (1961) 594. Τὴν πληροφορία καθὼς καὶ τὸ μελέτημα ὀφείλω στὸ συγγραφέα

Τέλος σημειώνομε ὅτι δὲν ὑπάρχουν πολλές διαφορὲς στὴν καταγραφή τῶν στίχων μέσα στὸν κώδικα ἀπὸ τὴ γνωστὴ ἔκδοσι τῆς ΧΣ, τὴν ἔκδοσι Bekker (Βόννης). Ἐναφέρομε μερικὲς διαφορὲς:

- στ. 3259 πειραθεῖς (ἔκδ. Bekker) / πειρασθεῖς (κώδικας)
 3557 μαλάσσεις / μαλθάσσεις
 3560 πειράζεις / πυρράζεις
 θελγητρὸν / θέλγητρον
 ἐπάγεις / ἐπάγειν
 3561 γοητεύεις / γοητεύειν
 3429 εἴπης / εἴποις
 3338 συνοχὴν / καρδίαν

Τὸν Ἄνδριακὸ λοιπὸν αὐτὸν κώδικα ἀπέκτησε τὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο στὰ χρόνια 1836-1840. Ἡ σύγκρισι τοῦ πίνακα περιεχομένων τοῦ Σωφρονίου μὲ τὰ ὑπάρχοντα κείμενα τοῦ κώδικα ἀποδεικνύει τὴ μεγάλη φθορὰ ποὺ μπορεῖ νὰ ὑποστεῖ ἕνας κώδικας μέσα σὲ μερικὲς δεκαετίες, καὶ συγκεκριμένα ἀπὸ τὸ 1807 ὠς τὸ 1836.

τοῦ καταλόγου κ. Δ. Πολέμη, τὸν ὁποῖο καὶ εὐχαριστῶ. Ὁὰ παρεῖχε ἐνδιαφέρον ἡ σύγκρισι τῶν δύο αὐτῶν Ἄνδριακῶν χειρογράφων ὡς πρὸς τὸ κείμενο τῆς ΧΣ τοῦ Κ. Μανασσῆ.